

Na pomezí života a společnosti: Biologismus v pokusech o regulativní zásahy do přirozenosti člověka a do lidské pospolitosti

Jan Janko

Patří k paradoxům vývoje vědy v tomto století, že jej provázejí – ba ještě hůře, silně dotvářejí – pavědecké představy, hypotézy, teorie i aplikace. Jestliže jsme použili termín „pavěda“, jde spíše o citově založené označení: ve skutečnosti tyto příznaky vyrůstaly do značné míry ze starších vědeckých představ patřících do „pokladnice“ světové vědy, a tedy nijak se nevymykajících dobovému diskursu v příslušných vědních oborech a v komunitě jejich nositelů. Předmětem této studie jsou názory, teorie a praktické přístupy, které byly rozvíjeny na rozhraní věd o životě a společenských věd a v intelektuálních dějinách českých zemí poznamenaly jejich další vývoj. Jde o komplex doktrín a oborů, které byly porůznu označovány jako *eugenika*, *eubiotika*, *rasová hygiena*, *sociální zdravotnictví* a v mnohém těsně souvisely s rozvíjející se fyzickou, kulturní i sociální antropologií. Lze je řadit do různých oborů věd o životě nebo lékařství, mají však současně těsnou souvislost s technokratickými tendencemi, jež se v našich zemích uplatňovaly s různou mírou úspěšnosti, popřípadě i se sociálním inženýrstvím. Časový rámeček předmětu studie je omezen začátkem tohoto století a končí jeho polovinou; v některých případech však oba mezníky přesahuje. Prostorově se omezujeme na české země, ovšem s tím, že je zapotřebí připomenout některé důležitější kontexty, vztahující se k vývoji v zahraničí, který – jak se dá očekávat – byl v mnohém inspirativní. Zejména jsou důležité vztahy k vývoji obdobných oborů v sousedním Německu.¹

¹ K základní orientaci v otázkách lékařských a sociálně antropologických utopiích a předsudků uvádím tuto literaturu: Conrad-Martius, H.: *Utopien der Menschenzüchtung*. München 1955; Daele, W. van den: *Mensch nach Maß*. München 1985; Gosset, Th. F.: *Race. The History of an Idea in America*. Dallas 1963; Gould, S. J.: *Jak neměřit člověka*. Praha 1997; Kevles, D. J.: *In the Name of Eugenics*. New York 1985; Müller-Hill, B.: *Tödliche*

První náznaky budoucího eugenického hnutí v jeho ještě předparadigmatické podobě se objevují u nás v souvislosti s rozvojem evolucionismu a jeho volnomyšlenkářské a proticírkevní propagandy, což se stalo záležitostí mnoha významných lékařů, biologů a geologů, kteří neváhali aplikovat vulgárně chápaný Darwinův „boj o život“ na společenské poměry. V tomto ohledu mnozí vyhraněně evolučně myslící biologové zachovávali značnou zdrženlivost (např. A. Frič), jiní ovšem se vyslovovali velmi zřetelně a tvrdě. Tak v 70. letech náš přední zoolog F. Vejdovský pokládal za nutné nastínit jako vzor pro řešení společenských problémů praxi sociálního hmyzu: „*Kde však se dbá zákonů společenských, kde se odstraňují neúčinné členové státu, tak jako zloději medu u včel, tu může společenský život rozkvétati.*“² „Občanské ctnosti“ včel tu figurují jako následováníhodný vzor pro zachování majetku – zde Vejdovský varoval také před negativním vlivem rozháraných poměrů v Řecku, Itálii a Španělsku. Osten proti levici tu je nepřehlédnutelný. Známy popularizátor přírodovědeckých poznatků pro zdravotní vědu a zemědělství F. S. Kodým psal závěrem své brožury Čemu učí Darwin, kterou mu vydal E. Grégr v edici Epištoly svobody: „*Zápas o živobytí potrvá a pokud potrvá, bude tvorstvo se třibiti a celkem pořád víc a více zdokonalovati. Pokrok nekonečný, pokrok nezbytný! Tomu tedy učí Darwin.*“³ O Grégrových sociálně darwinistických sklonech a jeho politické praxi bylo již dosti napsáno; připomeňme alespoň rychlé akceptování této doktríny v širších vrstvách, jak snad nejnázorněji dokládají notoricky známé *Písně kosmické* J. Nerudy z r. 1878: „*Bude-li každý z nás z křemene, je celý národ z kvádrů!*“ Hovořím o těchto výrociích, jež bezpochyby nemají přímou souvislost s pozdějším rozvojem naší eugeniky, jen proto, abych doložil, že nejdříve musela v naší inteligenci zdomácnit evolucionistická myšlenka spolu s ideou podřízenosti „železným zákonům přírody“, aby se pak mohly prosadit ideje spatřující možnost napomoci přírodnímu výběru záměrnou manipulací. Tím ovšem v podstatě proti proklamacím významných eugeniků přírodní výběr mizel – jeho místo zastupoval již výběr umělý – lidé se měli pěstovat jako skot nebo prasata.

Formování českého eugenického hnutí se uskutečnilo v okruhu přispě-

Wissenschaft. Reinbek 1984; Nowak, K.: „Euthanasie“ und Sterilisierung im „Dritten Reich“. Göttingen 1978; Saller, K.: *Die Rassenlehre des Nationalsozialismus in Wissenschaft und Propaganda*. Darmstadt 1961; Weingart, P. – Kroll, J. – Bayertz, K.: *Rasse, Blut und Gene: Geschichte der Eugenik und Rassenhygiene in Deutschland*. Frankfurt a. M. 1996, 2. vyd.

² Vejdovský, F.: O novějších směrech vědeckého přírodopytu. *Vesmír*, 4, 1785, s. 273.

³ Kodým, F. S.: *Čemu učí Darwin*. Praha 1876 (cit. podle E. Reicha. In: Michálek, M. ed.: *Zemědělský buditelé*. Praha 1937, s. 127).

vatelů a čtenářů časopisu, vydávaného prof. L. Haškovicem, jenž zprvu nesl název *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a dietetické terapii* (1904), od r. 1911 však několikrát titul změnil (radikální změna nastala r. 1938, kdy nastoupil název *Neurologie a psychiatrie československá*); dále bude cit. jen jako *Revue* (historikové medicíny užívají také označení *Haškovcova revue*). Jak víme od životopisců Haškovcových, ten ještě před založením *Revue* vystoupil s požadavkem na zřízení instituce povinných předmanželských prohlídek u lékařů, čímž určil jedno z hlavních témat, jež naše eugenické hnutí pak stavělo ve své činnosti do popředí.⁴ Již v prvním ročníku varoval dobřanský psychiatr E. Nový před důsledky a podmínkami vzniku duševních chorob z hlediska dědičnosti, byť se jeho rozprava opírala především jen o literární údaje.⁵

Současně se o dědičnost a sociální podmínky celé řady patologických nebo nepříznivých jevů začali zajímat naši sociologové. Průkopnický význam u nás měla kniha B. Foustky *Slabí v lidské společnosti*, jejíž autor na základě znalosti množství současné literatury, zejména z německého a angloamerického okruhu, dovedl dobře pojmenovat to, oč v eugenických snahách běželo: „*Jak zamezit vznik a odčinit ze společnosti existenci jednotlivců duševně, mravně, hmotně a tělesně slabých, méně cenných, degenerovaných. A především, dokud existují slabí a ochrany potřební, jak jim pomáhat a je chránit.*“⁶ Foustkova formulace problému byla ovšem dána jeho zařazením do Masarykova okruhu a upřímným zájmem o uplatnění i v této oblasti humanitních snah. Proto odmítal jak radikální snahy o prevenci vůči „dědičně zatíženým zločincům“ (zákazy sňatků, sterilizace), tehdy se i legislativními úpravami objevující se v USA, Kanadě a Velké Británii, tak rasisticky podložené horlení vůči Židům, Slovanům a románským národům, jež zaznívalo z tzv. *rasové hygieny*, pěstované v sousedním Německu. Foustka odkazoval na různé podněty Masarykovy, zejména na jeho tezi, že z výhod civilizace netěží jen slabí, ale také – a především – silní, a odmítl výslovně Schallmeyerovu selekční teorii degenerace z r. 1903. Vyslovoval se proti různým hlasům pro zákazy a omezování nadměrné spotřeby a luxusu, odvolává se na Nietzscheovo heslo: ať se požívačníci zničí sami! Vůbec

⁴ Haškovec, L.: *Snahy veřejně zdravotnické v otázce smlouvy manželské*. Praha 1902. Tím dokonce o rok předešel nejznámější obdobný program, vytčený W. Schallmayerem v jeho zakladatelské práci (k rasové hygieně) *Vererbung und Auslese im Lebenslauf der Völker*. Jena 1903 (zvl. s. 393 n.). Naši eugenikové si byli této priority vědomi – Kříženecký, J.: *Kapitoly o eugenice*. Brno 1921, s. 69. Psal, že Haškovec burcoval, kdy ostatní Evropa spala.

⁵ Nový, E.: Šílenost dvojčat. *Revue*, 1, 1904, s. 467–472, 538–540.

⁶ Foustka, B.: *Slabí v lidské společnosti*. Praha 1904, s. 1.

zaujal stanovisko, jež předznamenávalo základní neúspěch našich eugenických snah: „*Obavy, že počet osob slabých, méněcenných a degenerovaných vzrůstá tou měrou, že hrozí nebezpečí postupné degenerace kulturních národů soudobých, vplynuly z pozorování stinných stránek novodobé civilizace a dikto-vány byly ještě nejšlechetnějším soucitěm s osudem člověka. Vplynuly však také z přecenění hlavní myšlenky selekční, přírodního výběru, a z příliš mechanické jeho aplikace na vývoj společnosti lidské.*“⁷ Odmítnutí sociálního darwinismu je u Foustky jednoznačné; autorova argumentace také nasvědčuje tomu, že si byl vědom těsného spojení radikálního evolucionismu s voláním po eugenických manipulacích. Stojí za to upozornit, že Foustka byl prvním naším habilitovaným sociologem.

Oprávněnost Foustkova náhledu potvrdily zhruba po desetiletí práce J. Kříženeckého, jež vycházely z biologického pozadí, nicméně i tam upozorňovaly na nebezpečí zkomolení či radikalizace eugeniky ze strany horlivých evolucionistů. Kříženecký především chápal jako iluzorní snahy některých horlivců o vypěstování kvalitnější lidské rasy na základě usměrněné genetické politiky. Zato však se nevyhnul druhé pasti, jaká na takové oprávněné darwinistické eugeniky číhala: musel uznat, že pozitivní program eugeniky je neudržitelný, ač lékařské kruhy především tuto stránku eugeniky zdůrazňovaly, a že je tudíž nutné eugenické cíle artikulovat především v podobě tzv. negativní eugeniky: vymýtit chorobné vlohy v populaci. Tedy „*přímým vyloučením méněcenných individuí z účasti na plození generací budoucích znemožněním a zabráněním přístupu jich k aktu plození, ať již se toto děje jakoukoli cestou.*“⁸ To byla právě cesta, po které se eugenické hnutí vydalo vstříc zločinnému vyhlazování, vrcholícímu sterilizačním zákonem nacistického Německa a holocaustem – pokus o utopické pěstování dětí panské rasy v duchu pozitivní eugeniky projektem *Lebensborn* rozhodně neudělal tolik škody jako bezpochyby „*racionálnější*“ postup v duchu negativní eugeniky.⁹

Kříženeckého myšlenky prodělaly určitý vývoj – od nadšeného propagátora dědičnosti získaných vlastností ve smyslu Kammererově se po smrti svého velkého učitele a vzoru V. Růžičky přimkl k mendelismu, jež zprvu

⁷ Tamtéž, s. 203.

⁸ Kříženecký, J.: *Ochrana mládeže a eugenika*. Praha s.a. (reálně 1916), s. 59. Autor se odvolával na shodné pojetí J. B. Haycrafta, jehož kniha *Přírodní výběr* vyšla r. 1912 přeložena v Laichterově nakladatelství.

⁹ K tomu viz Clayová, C. – Leapman, M.: *Panská rasa: Nacistické Německo a experiment Lebensborn*. Praha 1996. Kniha je psaná stylem žurnalistické publicistiky, nicméně umožňuje čtenáři se seznámit s konceptuálními základy takových pokusů.

do značné míry zpochybňoval, a zasloužil se o vybudování hlavního stánku pro výzkum vývoje genetiky – *Mendeliana* v Brně.¹⁰ Kříženecký podobně jako Foustka chápal sociální dimenzi problémů, které darwinističtí eugenikové traktovali jednostranně biologicky a v tom již v raných spisech a člancích dohlédal dále. Především je třeba upozornit na jeho bezvýhradné uznání rovnocennosti mužského a ženského pohlaví, jímž se příznivě lišil od svých „německých“ domácích kolegů Baila a v. Ehrenfelse. Uvítal dokonce ženské hnutí za emancipaci vlastního pohlaví: *„Sexuální rozlišení se týká jen života pohlavního; do života sociálního však nezasahá, totiž ne jako něco absolutního. Proto nemůže býti žádné řeči o předurčení ženy nebo muže pro ten nebo onen podíl na sociálním životě. Zde prostě jest apriori naprostá svoboda obou pohlaví... Biologie, je-li kritická, musí zde tedy dát úplně za pravdu feminismu.“*¹¹ Poukazy na biologickou rovnocennost sloužily autorovi k zdůraznění i rovnocennosti ve společnosti. V tom se shodoval se socialistickým hnutím, neboť vůbec i v začátcích německé rasové hygieny a biologie hrály socialistické ideály určitou roli – vůdčí představitelé obou disciplín – A. Ploetz i W. Schallmayer – byli zprvu vlastně sympatizujícími socialisty.¹² Kříženecký r. 1920 psal: *„Eugenika jako aplikovaná věda znamená snahu po vědeckém upravení lidského života, po vědecky založené organizaci životních činů, a to právě se zřetelem k této společnosti. Po této stránce dostává se eugenika do intimní souvislosti se socialismem, vlastně spadá sama celá do myšlenkového rámce socialismu a jeví se nám jako jeho část.“*¹³ Je více než zřejmé, že tu ústy jednoho z předních představitelů oboru je eugenika řazena do směru sociálního inženýrství – nelze tu přehlédnout ani fakt, že nacistická rasová hygiena se také konec konců hlásila k socialismu, byť rasistická frazeologie i praxe pocházela z elitářského kadlubu, samozřejmě populisticky přibarveného. Rozdíl vůči rasové hygieně – a to platí obecně pro postoj naší eugeniky vůbec – však Kříženecký formuloval velmi jasně a ostře: *„Německá rasová hygiena postavila se tak na stranu síly proti humanismu, na stranu neorganizovanosti proti organizaci – boj o život plyne právě z volné konkurence – na stranu bezplánovitosti, bezzásadovosti proti ideovosti,*

¹⁰ K jeho životním osudům viz Orel, V.: Jaroslav Kříženecký – badatel a učitel. Čas. Mor. muzea, vědy přír., 50, 1965, s. 303–334.

¹¹ Kříženecký, J.: Feminismus a evolucionismus. *Ruch filosofický*, 1, 1921, s. 246. Již dříve žádal, aby eugenická problematika nebyla posuzována jen jednostranně biologicky, ale také sociologicky. Viz Kříženecký, J.: Eugenika a ženské hnutí. *Revue*, 14, 1917, s. 86–94.

¹² Viz Weingart, P. et al., l. c. s. 105 n.

¹³ Kříženecký, J.: *Kapitoly z eugeniky*. Praha 1921, s. 160. Původně vyšlo v čas. *Budoucnost* r. 1920 pod názvem *Eugenika a socialismus*.

myšlenkové soustavnosti podle liberalistického hesla „laissez faire, laissez passer“, tedy na stranu v každém ohledu přímo protivnou myšlenky socialismu.“¹⁴ Vidíme tu zřetelně návaznost Kříženeckého myšlení – a s ním i venkoncem většiny představitelů české eugeniky – na sociálně inženýrské snahy technokracie, pro niž ovšem musely být snahy o otevření cesty přírodnímu výběru (za podmínek ekonomiky trhu) příliš liberální. Jaký to paradox ve srovnání se skutečnými cestami německé rasové biologie a hygieny!

V r. 1915 se u nás eugenická idea institucionalizovala v podobě *České společnosti eugenické*, jejímž cílem bylo „soustavně organizovati práci v oboru eugeniky a nauky o dědičnosti po stránce teoretické i praktické.“¹⁵ Do značné míry nacházela publikační fórum jak v Haškovcově Revui, tak v Časopise lékařů českých. Ze společenskovedních badatelů ji podpořil především F. Čáda, který se vyslovil pro přednostní pěstování pozitivní eugeniky, byť i negativní eugenika podle jeho mínění patří k věci. Chápal „správnou eugeniku“ jako „sociální etiku biotickou, totiž etiku, která požaduje co možná největší a nejvyšší zachování a všemožné i všestranné stupňování života individuí ve společnosti žijících.“¹⁶ Tím se jeho pojetí blížilo názorům Foustkovým. V této době jsme již měli k dispozici i první česká přehledná zpracování genetiky a eugeniky od lékaře V. Růžičky a zoologa A. Brožka.¹⁷ Při této příležitosti si nelze odpustit poznámku, že naši eugeniku spoluutvářeli také botanikové a zoologové, nejen lékaři, kteří by měli mít k této problematice blíže.

Je ovšem skutečností, že na počátku 20. stol. čeští lékaři a biologové, kteří se rozhodli začlenit do eugenického hnutí, nemohli tušit politické konsekvence, jaké přineslo radikální uplatňování genetických poznatků v aplikaci na lidskou společnost. Rasistické excesy německé rasové hygieny, resp. rasové biologie s její antisemitskou a také antislovanskou tendencí byly pro ně nepřijatelné, a proto se zaměřili především na prosazení povinných předmanželských lékařských prohlídek, jež měly omezit rizika rození neduživého, dědičnými chorobami zatíženého potomstva. Ovšem jak vidíme z formulací eugeniků, šlo jim také o zamezení rozplozování alkoholiků, asociálů, lidí se zločineckými sklony. K jejich rozpoznání by ovšem bylo zapotřebí shromáždit množství relevantního materiálu (výsledky dlouhodobého zdravotnického sledování, policejní záznamy,

¹⁴ Tamtéž, s. 179.

¹⁵ Stanovy České eugenické společnosti v Praze. *Revue*, 12, 1915, s. 173-76.

¹⁶ Čáda, F.: Úkoly a význam „České společnosti eugenické“. *Revue*, 12, 1915, s. 182.

¹⁷ Růžička, V.: *Nárys učení o dědičnosti*. Praha 1914; Brožek, A.: *Zuštětění lidstva (eugenika)*. Praha 1914.

zprávy důvěrníků apod.), což by značně posílilo státní dozor a zásahy nej-různějších státních institucí anebo státem autorizovaných grémií do soukromí občanů – pokud by takové prohlídky a dobrozdání neměly zůstat jen fraškou, vhodnou jen ke zvýšení příjmů lékařského stavu. I když již od počátku existovaly dosti rozdílné názorové diference mezi eugenikou v původním galtonovském smyslu a mezi rasovou hygienou, neznamená to, že by oba proudy ve většině jich týkajících se problémů nekráčely společně. A dále nelze rasovou hygienu přičítat toliko německým badatelům: pravděpodobně ještě dříve její základní rasistické ideje rozvíjeli vědci demokratické společnosti Spojených států, kde vedle Kanady byla také uskutečňována první eugenická zákonná opatření, jako omezování sňatků podle stavu zdraví nebo věku, sterilizace apod. Listujeme-li stránkami *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* nebo *Politisch-Anthropologische Revue*, setkááme se tu stále se stesky, jak v konzervativně křesťanském Německu jsou zanedbávána progresivní eugenická opatření, již prosazená ve Spojených státech, Skandinávii atd. Existovaly – i u nás – představy o dalekosáhlém výzkumu předků a jejich chorob v zájmu zachování zdraví národa, jež se však zde realizovaly teprve za protektorátu, ovšem ze zcela jiného důvodu: důkazu, že občan nemá semitské předky.

Rozchod českých a domácích německých eugeniků se projevil zejména za první světové války. Bailova úvaha o rasově hygienickém významu války byla v německém kontextu obvyklá, ale v českém již působila cizorodě. Je zřejmé, že rozličné politické a kulturní aspirace obou národů této země se ubíraly zcela protichůdnými cestami. Představy o jakési očiště výhni války a zdůrazňování úlohy ženy, již neměly v plození zabraňovat žádné předsudky vyšších stavů, antikoncepce nebo dokonce potraty, patřily k běžné propagandistické výzbroji tehdejší doby.¹⁸ Z dnešního pohledu je již více než zřejmé, co po dalších 20 letech způsobily, nicméně ani dnes se nezdá, že poučení z historie se dokáže prosadit. Určitým způsobem se Bail na této ideové základně setkával s pražským německým filosofem Ch. v. Ehrenfelsem, známým především jako zakladatel tvarové psychologie. Ehrenfels patřil k přesvědčeným evolucionistům, kteří chtěli své biologické předpoklady důsledně domyslet a aplikovat na lidstvo. Dospěl k názoru, že civilizace, resp. kultura ohrožuje proces přírodního výběru u lidí, takže je mu nutné napomoci. Zařadil se do hnutí, žádajícího sexuální reformu společnosti, a to cestou umožnění vynikajícím mužům, kteří osvědčili svou zdat-

¹⁸ Charakteristický citát z práce Bail, O.: *Der Krieg in seiner rassenhygienischen Bedeutung*. Prag s.a., jsem uvedl v DV1, 28, 1995, s. 233.

nost v „boji o život“, co nejširší možnosti sexu s větším množstvím žen. Místo monogamie měla nastoupit mnohoženská, *polygynní společnost*.¹⁹ V biologickém pojetí tu v. Ehrenfels postrádal virilní selekční faktor, jenž umožňuje zdatným mužům rozsévat své geny široko daleko. Obával se, že omezením vnitřní selekce uvnitř rasy, národa apod. hrozí degenerace. „*Wenn die weiße Rasse sich nicht zur Schaffung einer neuen lebensstüchtigen Sexualmoral aufrafft, so ist ihr Untergang im Konkurrenzkampf des Lebens nur eine Frage der Zeit.*“²⁰ Ehrenfelsovo tažení za novou sexuální morálku vyvolalo ovšem odpor i u tvůrců německé rasové hygieny A. Ploetze a W. Schallmayera, kteří tehdy spíše ještě trvali na konzervativní morálce křesťanského stříhu a hlásali, že obroda rasy je možná i v monogamním svazku. To ovšem nemínil v. Ehrenfels, jenž vycházel spíše z obecně etických a filosofických východisek než biologických, připustit.²¹ Na rozdíl od říšskoněmeckých rasových hygieniků se v. Ehrenfels nedal zatáhnout do antisemitských štvanic – výslovně je odmítl ve své přednášce v pražské *Lesehalle* 30. listopadu 1911, v níž ovšem rozlišoval mezi „rasovými“ a „kulturními“ statky. Zdůraznil, že Židé a „Árijci“ patří jak rasově, tak kulturně k sobě blíže, než je obecně myšleno, vysmál se těm, kdož se bojí v podstatě velmi malého podílu Židů v evropských národních populacích a upozornil spíše na „žluté nebezpečí“ dle jeho názoru závažnější.²² I tady agitoval v prospěch polygynní společnosti. Ehrenfels patřil zřetelně do skupiny darwinistických eugeniků, zdůrazňujících spíše chimérické plány na obnovu rasy na rozdíl od „realističtějších“ lékařských eugeniků, kteří si umanuli očistit lidstvo od dědičně nemocných a jejich zhoubných genů.

Zenitu svého vlivu dosáhli čeští eugenikové v r. 1919, kdy vyvinuli maximální snahu o to, aby v novém, resp. novelizovaném sňatkovém zákoně byly prosazeny povinné předmanželské prohlídky snoubenců před připuštěním k sňatku. Proti tomu se ovšem postavily nejen křesťanské kruhy či liberálové, ale také značná část lékařské pospolitosti, jejíž náhledy vyjádřil asi nejzřetelněji internista J. Pelnář v polemice s L. Haškovcem.²³

¹⁹ Tyto náhledy šířil v. Ehrenfels v řadě článků, vycházejících ve Woltmannově *Politisch-Anthropologische Revue* v letech 1902–1907.

²⁰ Ehrenfels, Ch. v.: Die konstitutive Verderblichkeit der Monogamie und die Unentbehrlichkeit einer Sexualreform. *Arch. für Rassen- und Gesellschaftsbiologie*, 4, 1907, s. 812.

²¹ To je zřejmě zejména v jeho knižním zpracování etiky – Ehrenfels, Ch. v.: *Sexualethik*. Wiesbaden 1907. Ehrenfelsova postava se mihla i v beletristickém zpracování Neffovou *pentalogii*, v (sudeto) německé literatuře její odraz mi není znám.

²² Ehrenfels, Ch. v.: Rassenproblem und Judenfrage. *Prager Tagblatt*, 26, 1911, Nr. 332 (1. 12.), s. 1–2.

²³ Pelnář, J.: Omezování a zakazování sňatků z důvodů eugenických. *ČLČ*, 58, 1919, s. 925–927.

Stanovisko této uvážlivé strany bylo jednoznačné: „*Dosavad můžeme jen raditi, ale nemůžeme rozhodovati.*“²⁴ Po tomto nezdaru vliv eugeniků nezbytně upadal. Nemohli již poskytnout svým stoupencům do rukou kýžený prostředek k regulaci úředně schválené sexuality a také museli čelit stále se stupňující agitaci německé rasové hygieny, která se stále více soustřeďovala k cíli vypěstovat nebo uchovat zdravou rasu, pokud možno nordického typu, a nebezpečně zaměňovala plemenné charakteristiky s národními. V tomto střetu, jenž nebyl pochopitelně pouze akademickým, ale byl rozhodně podmíněn vlivem protichůdných politik, zejména poté, co v Německu se ujali moci nacisti.

Abychom pochopili rozsah a základy tehdejšího diskursu, je třeba si uvědomit, že by bylo příliš jednoduché snažit se spojit jednoznačně jednotlivé národnostně vyhraněné skupiny zabývající se touto problematikou s jmenovanými dvěma polarizujícími se proudy, vlastní eugenikou a rasovou hygienou. Ani eugenika nebyla chápána jednotně. Pražský primář E. Münzer (německy mluvící Žid) zastával v mnohém podobné názory jako Kříženecký, zejména pokud jde o rovnoprávnost pohlaví a o sociální aspekt otázky. Ten měla jednou provždy řešit všeobecná vyživovací povinnost. Zdůrazňování rasových hledisek v něm vzbuzovalo skeptický postoj, zejména pokud by šlo o státem kontrolovanou „rasovou stáj“.²⁵ Jeho *etická eugenika* patřila ke spiskům, které doporučovaly doplnit darwinský boj o život principem solidarity v duchu učení P. Kropotkina. Varoval také před nekritickým aplikováním mendelismu na poměry u lidské populace a před pokusy o *planmäßige Menschenzüchtung*. Na druhé straně J. Kříženeckému, alespoň zpočátku, se nezdála exaltovanost hledání čisté rasy u rasové hygieny příliš odsouzeníhodnou. Pokusil se pojmut *národní život* jako důsledek určitých vyhraněných rasových předpokladů, neboť *národní život* je²⁶: „*Jednota myslí a srdcí, jednota duševního života ve způsobu, prostředcích a ideových cílech. Proto národní život může se plně rozvinouti a plně rozkvésti vlastně jen na podkladě určité plemenné čistoty, t.j. jednoty těl, která právě vede k jednotnému rázu duševního života v celé populaci i při různém obsahu jeho u jednotlivých individuí.*“ Rasová jednota měla být základem i kýžené národní jednoty. V tomto ohledu kráčí autor svorně se svým vzorem a učitelem V. Růžičkou.

²⁴ Pelnář, J.: tamtéž, s. 979.

²⁵ Münzer, E.: *Ethische Eugenik*. Prag 1923, s. 16 n.

²⁶ Kříženecký, J.: *Příbuzenské sňatky*. Praha 1919, s. 83. Jinde autor (*Rasa a národ, Revue*, 15, 1918, s. 207) říká: „*Myslím proto, že jest mnoho správného na základní myšlence Chamberlainově o významu rasové čistoty pro kulturu, třebaš ovšem konkrétní jeho aplikaci a ilustraci této myšlenky nutno odmítnouti.*“

Tím je vlastně nastolena otázka jakési národní (a rasové) politiky; o vůli provozovat ji svědčí založení *Státního ústavu československé národní eugeniky* v r. 1924 – do jeho čela byl postaven V. Růžička. Zřejmě tento ústav, jenž sponzoroval řadu antropometrických výzkumů v české a slovenské populaci, přispěl v určité míře k jednoznačnému opuštění politiky akcentující rasovou stránku diskursu a k příklonu k reálnějšímu pojmání *československého* národa i dalších národů, které na území tehdejší ČSR žily.²⁷ Tento posun nastal jednoznačně pod vlivem agresivnější německé politiky po Hitlerově převzetí moci a s růstem šovinismu a velkoněmeckých sympatií mezi sudetoněmeckým obyvatelstvem. Jednoznačně se opuštění rasové stránky projevilo ve známém, K. Weignerem redigovaném sborníku ČAVU *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Antropologové, zejména J. Matiegka, zde zdůraznili na základě bohatého empirického materiálu, že český národ je rasově nejednotný, smíšený, což pochopitelně platí i pro další evropské národy – hlavní pozornosti se tu těšili pochopitelně sousední Němci. Proto tu také dochází k distancování naší eugeniky od rasismu, byť byl darwinisticky artikulován: „*Ačkoliv jsou snahy eugenické v základech také pochody selekčními, jsou přece jen od metod chovatelských a pěstitelských zásadně odchylné, mají-li ráz všelidský a nespecifikující, a směřují ke zrození člověka tělem i duší, rozumem, vůlí, mravem i citem vrozeně krásného a dobrého.*“²⁸ Rozdíl mezi naší národní eugenikou a německou rasovou hygienou či plemennou biologii pregnančně vyjádřil V. Růžička²⁹: „*Eugenika pečuje jen o to, zda-li člověk, rodina, národ jsou dědičně zdraví, nestará se o složení a příslušnost plemennou.*“

Jak to však bylo s národní eugenikou? Ve svém hlavním díle V. Růžička formuloval některé ideje, jež mohly mít ovšem dalekosáhlé politické důsledky, nebylo ovšem možné v demokratické republice je přílišně radikalizovat a prakticky uplatňovat: „*Jen v oblastech, kde sídlí od pradávna, kde zůstává při svém zaměstnání, je národ jistě dokonale přizpůsoben všem přírodním vlivům naň doléhajícím, jen tam je s to plně se vyvíjet dle své přirozené individuality... Je biologicky zcela samozřejmé, že neporušený, svérázný národ je možný jen ve svých původních sídlech, na té půdě a v tom ovzduší, které jej spolu-*

²⁷ Ve věci uvedeného ústavu se zatím spokojím výše nadhobenou myšlenkou, stejně jako ve věci politiky naší eugenické společnosti v první republice, neboť připravujeme k tomu s L. Cuřínovou podrobnější studii.

²⁸ Brožek, A.: Biologický pojem rasy. In: Weigner, K. (ed.): *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Praha 1934, s. 30.

²⁹ Růžička, V.: Zlepšení stavu národa plemennou hygienou či eugenikou? In: tamtéž, s. 76. Zde také autor výslovně konstatuje, že národ je směsí plemen.

tvorilo... Z toho lze odvoditi důležité důsledky rázu politického o poměru a významu státního národa ke zlomkům národním na jeho území usídleným, důsledky, kterých nepotřebuji blíže vykládati, ale které nejsou žádným národním šovinismem..., nýbrž odůvodněny skutečnostmi přírodními, tedy nezvratnými. Jest jen zapotřebí si jich uvědomiti a uplatniti je."³⁰ Co tedy s oněmi zlomky jiných národů? Růžička, jak známo, byl stoupenec teorie dědičnosti získaných vlastností, a proto také uvažoval o tom, že by se mohly přizpůsobit vlivem prostředí, což ovšem by trvalo dlouho. Proto nabídl cestu křížení s dominantním národem (přes dobové floskule o národu „československém“ Růžička většinou hovořil o českém národu i státu), s tím, že ovšem křížení Čechů s Němci nebo Slovany bude snazší než s Maďary či Židy.³¹ Je zřejmé, že v tehdejších podmínkách celý komplex otázek, spojený s eugenickými snahami, vedl i ke zvažování těch aspektů, jež z hlediska hlavního proudu byly poměrně okrajové.

Ve Weignerově sborníku zdůrazňovaná rovnocennost se ovšem týkala jen evropských ras (včetně Židů) a nebylo by správné ji rozšiřovat i na jiná plemena. V tomto ohledu a z hlediska dalšího vývoje – je zajímavé hodnocení cikánů resp. Romů v naší vědecké pospolitosti.³² V uvedeném sborníku tento problém vlastně ani tematizován nebyl. Názory se však značně různily. Zde si všimneme jen dvou reprezentativních výroků, následujících vlastně za sebou v *Československé vlastivědě*. Tehdejší náš přední znalec romské problematiky F. Štampach upozorňoval na sociálně vymezené bariéry jejich začlenění do společnosti a kritizoval tehdeším zákonem upravené pronásledování „potulných cikánů“. Podle něho tvořili tehdy naši cikáni „národní skupinu, která má svůj starobylý jazyk, která si zachovala po věky svůj plemenný svéráz, v němž není degeneračních rysů.“³³ Pro autora pak byl závěr jasný: „Tělesné vlastnosti cikánů v ČSR jsou takové, že nemusí být námitek proti splývání cikánů s necikány; duševní rysy cikánského národa, jeho schopnosti spíše přispějí než by ublížily mentalitě státotvorného obyvatelstva Československé republiky“.³⁴ Jiného názoru však byl známý

³⁰ Růžička, V.: *Biologické základy eugeniky*. Praha 1923, s. 736.

³¹ Viz blíže Janko, J.: Technokratické tendence v českých zemích. *Studie z dějin techniky*, 2, 1996, s. 41. Možnost využít vlivu prostředí ke zmírnění dědičných vad a jejich podstatnému vymýcení s využitím sociálních institucí zvažoval již dříve Kříženecký, J.: *Ochrana mládeže...*, I. c., s.73 – představoval si to jako vymazávání negativních zápisů v dědičné plasmě.

³² V prvorepublikové literatuře hojněji používaný termín „cikáni“ nelze jen tak bez dalšího upřesnění zcela ztotožnit s pojmem „Roma“, neboť mezi „cikány“ byly zahrnovány potulné živly různého etnického původu.

³³ Štampach, F.: *Cikáni v Československé republice*. In: *Československá vlastivěda II*. Praha 1933, s. 292.

etnolog K. Chotek, jenž se právě mísení Romů se „státotvorným národem“ velice obával. „*Jsou tu hlavně dvě skupiny cikánů: usedlí a kočovní. Ani jedna ani druhá samozřejmě neznamena v ohledu kulturním kladnou složku. Naopak svou primitivností a prostoupením z velké části celé oblasti slovenské byli velkou pohromou kulturní, hospodářskou i mravní. Výhodou ještě je, že jsou živlem skoro úplně izolovaným, že se doposud s domácím obyvatelstvem, až snad na docela nepatrné výjimky, nikdy nemísili. Je otázka, jak tomu bude dále.*“³⁵

Vedle rasové a národnostní problematiky, v níž se konec konců dokázali poměrně dobře orientovat, museli se čeští eugenikové vypořádat se svým tradičním pokušením: „lékařsky“ aplikovanou negativní eugenikou. To se projevilo zejména tehdy, když v sousedním Německu od 1. ledna 1934 vstoupil v platnost neblaze proslulý „sterilizační zákon“, vlastně již připravovaný a prosazovaný rasovými hygieniky a eugeniky ještě za předchozí výmarské éry.³⁶ Je třeba říci, že i naši eugenikové jej přivítali a cítili v něm inspiraci k dalšímu vzepětí svých „nápravných“ snah. Upozornil jsem již na stanovisko předního medicínského genetika B. Sekly, Růžičkova žáka, vyjádřené v jinak znamenité knize, přibližující vzdělanému čtenářstvu biologické a lékařské aspekty genetiky *Dědičnost v přírodě a společnosti* (1937).³⁷ Dobové iluze vyjádřil také V. Růžička ve Weignerově sborníku: „*Není pro znalce poměrů pochybnosti, že tzv. rasové zákony německé vyústí na konec jen v tento eugenický cíl (tj. snížit náklady na vydržování nemocných a zatížených – pozn. J. J.). Oč zůstaneme za tímto zákonodárstvím, o to zůstaneme za německým národem.*“³⁸ Je zřejmé, že Růžička, Sekla a další chápali toto zákonodárství v podstatě jako technický problém bez možnosti politického zneužití. Předsudky o zvyšujícím se množství rozmnožujících se asociálů a dědičně „méněcenných“ lidí jim zakrývaly pohled na nehumánní podstatu takových opatření. V podstatě v těchto

³⁴ Tamtéž, s. 293.

³⁵ Chotek, K.: O povaze a významu kultury československého lidu. Tamtéž, s. 302. V cit. Weignerově sborníku říká o cikánech Chotek aforisticky: *Pozbyli všeho a niče nezískali* (l. c., stať *Rasa a kultura*, s. 130).

³⁶ Vlastně se nazýval *das Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*. Blíže k němu viz Weingart, P.: cit. dílo, s. 464 nn. K této problematice viz nověji Burleigh, M.: *Ethics and Extermination: Reflections on Nazi Genocide*. New York 1997.

³⁷ Janko, J.: *Technokratické tendence...*, l. c., s. 42 s pozn.

³⁸ Růžička, V.: *Zlepšení stavu...*, l. c., s. 88. Podobně ve své úvaze *Růst národa: Úvaha populačně-biologická*, Praha 1940 tvrdí B. Sekla, že liberalismus padl nejen na poli hospodářském a že *Říše otevřela vzhled pro nekompromisní a důslednou populační politiku. Záměrná populační politika nejenom že se setká s naprostým porozuměním všech vrstev, ale bude zároveň mohutnou složkou úsilí o národní záchranu* (l. c., s. 32). Seklovo stanovisko lze pochopit jako mísení sociálně darwinistických přístupů s aplikováním mendelismu.

otázkách jim však konzervativně laděné kruhy, vládnoucí jak v první republice, tak za protektorátního režimu, příliš vstřícně nevycházely.

Tváří v tvář zavádění norimberských rasových zákonů v Protektorátě německými okupačními úřady čeští eugenikové umlkali. Ale ani nová „říšská“ pražská univerzita se nemohla pochlubit schopnými rasovými hygieniky, kteří by mohli pomáhat národnostní a rasové očistě prostoru Čechy a Morava: za demokratické první republiky a silného vlivu židovsko-liberálních kruhů na německé univerzitě prostě nevyrostli. Proto museli být dovezeni z Říše: na lékařské fakultě byl zřízen ústav pro rasovou hygienu, do jehož čela se postavil Rüdínův mnichovský žák, ale rodilý Vídeňák K. Thums, na přírodovědecké fakultě byl o málo později zřízen ústav pro rasovou biologii v čele s bývalým referentem pro rasovou hygienu v SS (ještě před převzetím moci!) B. K. Schultzem. Oba přednostové získali samozřejmě i „domácí“ spolupracovníky, ti však dříve pracovali na jiných úkolech a zřejmě mnoho podpory pro své šéfy neprokázali – oba si neustále stěžovali pro zahrnutí množstvím úkolů a přetíženost – však byli také v Protektorátě i župě sudetské jedinými *Sachverständigen*, odbornými posuzovateli v rasových a dědičně biologických otázkách!³⁹

Tím se vlastně kruhy vývoje eugeniky, resp. rasové hygieny v našich zemích uzavírají. Pomineme-li trapné pokusy o využití eugenické argumentace pro ospravedlnění vyhnání či odsunu sudetských Němců z Československa F. Hájkem (také Růžičkovým žákem) v r. 1945,⁴⁰ labutí písni naší genetiky byla vlastně kniha K. Hrubého, vydaná až v r. 1948,⁴¹ tedy v době, kdy proběhlo v Moskvě proslulé lysenkovské zasedání Všesvazové akademie zemědělských věd V.I. Lenina, jež skoncovalo nejen s eugenikou, ale s genetikou jako vědou. Ale již v Hrubého „opožděné“ práci se objevila podstatně jiná argumentace, jiný okruh otázek a přístup k jejich řešení – nový diskurs vstoupil do hry. Současné události ukazují, že jisté oživení dnes již na periférii vědy a společnosti vytlačeného rasově hygienického, popř. eugenického diskursu není vyloučeno.

Širší základnu než eugenika hledalo eubiotické hnutí, které se však pohybovalo spíše v oblasti zdravotnické osvěty a ve vědeckých kruzích větší vliv nezískalo. Zakladatelem eubiotiky byl bratranec bezpochyby vědecky významnějšího biologa, genetika a eugenika Vladislava Růžičky, Stanislav Růžička (1872–1946). Stejně jako on, ba ještě dříve, ač o 2 roky mladší, začal svou

³⁹ Weingart, P.: et al., c.d., s. 522.

⁴⁰ Viz Janko, J.: Technokratické tendence..., c.d., s. 42.

⁴¹ Hrubý, K.: *Eugenika (Člověk v zrcadle dědičnosti)*. Praha 1948.

vědeckou a učitelskou dráhu jako asistent v hygienickém ústavu lékařské fakulty UK r. 1897 pod prof. G. Kabrhelem, 1901 se habilitoval pro hygienu a r. 1907 se stal mimořádným profesorem; r. 1907 ukončil asistenturu a věnoval se porůznu soukromé praxi, aniž by ovšem ztrácel kontakt s vědeckou obcí, a tak se r. 1920 stal řádným profesorem a přednostou hygienického ústavu KU v Bratislavě, kde setrval až do r. 1938.⁴²

Růžičkova eubiotika postupně krystalizovala, když se její tvůrce odvracel od detailní vědecké práce, tedy v druhém desetiletí tohoto století.⁴³ Ještě „předparadigmatické“ základy svého učení vyložil vlastně již v práci z r. 1913, kde převládala hygienická a věcná sociálně zdravotnická problematika.⁴⁴ Záhy však se jeho koncepce radikalizovala a posunula se směrem k zřetelné utopičnosti, technokratickým návrhům a sociálnímu inženýrství. V podstatě Růžičkova eubiotika nepředstavovala nic nového – šlo o eklectickou směs konceptů uplatňovaných v soudobé sociální hygieně či v sociálním zdravotnictví a protialkoholním hnutí, hygienických zásad, eugeniky, morálních apelů a tehdejšího stavu sociálně demokratické politické teorie. Vytkněme hned úvodem, že tu existoval od počátku fundamentální rozdíl od eugeniky: důraz na výživu, výchovu, vliv prostředí a společenských institucí, přičemž základy lidského chování a zdraví v dědičnosti nebyly popírány – eugenika byla přijímána, ale eubiotikové v této oblasti výzkum neprováděli, spokojovali se s hotovými výsledky. Stručně a obrazně řečeno: k důrazu eugeniků na *nature* člověka přistupoval zde důraz na jeho *nurture*.

⁴² Základní údaje o životě a díle Růžičkové, stejně jako odkazy na další literaturu viz *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939 II*. Praha 1993, s. 263 n.

⁴³ Biologické aspekty Růžičkovy vědecké práce komentuje Janko, J.: *Vznik experimentální biologie v Čechách (1882–1918)*. Praha 1982, s. 77. K tomu je třeba ještě přidat jeho četné studie mikrobiologického zaměření, týkající se hlavně proměnlivosti bakterií z konce 90. let, dále práce z praktické hygieny, jako byla vydýchanost vzduchu, otravy působené CO, fotometrie pracovních a obytných prostorů, kontrola vod na přítomnost olova apod. Původně, ještě před promoci, pracoval v ústavu experimentální patologie prof. A. Spiny, kde v polovině 90. let zkoumal problematiku rezorpcí a trávení epitelů sliznic (tzv. sebe-trávení žaludku). Biologické práce v mnohém upomínají na tematiku, jež upoutala V. Růžičku.

⁴⁴ Růžička, S.: *Hlavní zásady hygienické životosprávy*. Praha 1913. V brojení proti abusu alkoholu a kouření, proti sexuálnímu excesům („Divoké styky pohlavní nutno zařadovati do života ne již normálního; a pokládá-li je někdo pro sebe za nevyhnutelné, svěříž se lékaři“, tam s. 27) apod. se předznačují jeden ze základních rysů pozdější eubiotiky: odpor vůči luxusu, mrlhání, výstředkům; proti tomu je položen důraz na uměřenost, vyvážené nakládání s pozemskými statky a vlastním zdravím. Sympatie autora jsou zcela zřejmé na straně pracovitěho chudého studenta, který tím, že se žije střídavě a nepovaluje se na posteli, získá během studií nakonec lepší výchovné podmínky pro svou kariéru než bohatý rozmařilec (viz tam, s. 31). Ucelený rozvrh pozdější eubiotiky tu však chybí.

Připomeňme si hlavní teze eubiotické doktríny podle hlavního Růžičkova spisu z r. 1922.⁴⁵ V duchu tehdejšího vlastenectví se Růžička snažil hned na počátku svého výkladu označit svou doktrínu českým názvem – tanuly mu na mysli termíny blahobyt, dobrobyt, dobrožilství – pro poslední variantu se také rozhodl jako pro nejadekvátnější, jak svědčí titulní list práce. Již tato okolnost nutně poznamenává podezření o skurilnosti a antikvovanosti Růžičkových konceptů. Poněkud úsměvně zní další autorův výrok: *„Co jest skutečným blahobytem? Rozpětí tělesných a všech schopností tak, aby člověk rád žil, rád pracoval a radostně, eugenicky uvědoměle plodil.“*⁴⁶

S eugenikou a její úlohou v Růžičkově eubiotice je třeba začít. Růžička, stejně jako jeho sestra Eleanora Paulová-Růžičková, zdůrazňoval rodinný základ lidské populace. V tomto pohledu také uvědomělé rodiny mají být patřičně eugenicky poučené. *„Z toho důvodu eugenikové, z převážné většiny lidumilové, soucítící s neštěstím lidským, se dožadují zavedení povinných zdravotních vysvědčení před sňatkem, aby vstúpili a vryli zaslepenému lidstvu ohromnou odpovědnost za zdatnost potomstva, za jeho příští štěstí či neštěstí.“*⁴⁷ Od takových vysvědčení se eubiotikové stejně jako eugenikové nadáli, že bude možné z procesu rozplozování *„vylučovati aspoň vysloveně slabomyslné, těžce epileptické, choré nervově a duševně a notorické pijáky.“*⁴⁸ Z toho ovšem vyplynul požadavek na všeobecnou výuku eugeniky a podobně zaměřenou osvětovou činnost. Vidíme tu však důležitý rozdíl oproti rasové hygieně německého původu, jak jsem již upozornil před rokem u problematiky naší eugeniky: odmítání radikálních rasových a „chovných“ konsekvencí. Eubiotikové navíc zdůrazňovali výchovu a vliv prostředí (včetně výživy a hygieny). *„Ne tedy umělý chov lidí chce zaváděti eugenika, ale vypěstiti u člověka soustavnou výchovou, vhodnými zařízeními preventivními apod. vědomí odpovědnosti za národ a za potomstvo, aby dobrovolně a radostně vtěloval sám jeho příkazy v činy.“*⁴⁹

Růžička vcelku oprávněně chápal svou koncepci jako určitou nadstavbu eugeniky, jak vidíme v jeho základním výměru obou doktrín a jejich programů v úvodní partii svého programového spisu⁵⁰: *„Eugenika zušlech-*

⁴⁵ Růžička, S.: *Eubiotika*. Bratislava 1922. V dalších citacích se vztahujeme k 2. vydání v Bratislavě, r. 1926.

⁴⁶ Paulová-Růžičková, E.: *Za pravou a zdravou demokracií. Naléhavé kapitoly zdravotnicko-sociálně-politické*. Praha 1927, s. 8.

⁴⁷ Tamtéž, s. 11.

⁴⁸ Tamtéž, s. 12.

⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁰ Růžička, S.: c.d., s. 7.

tuje lidské pokolení pomocí hygienické úpravy vzniku nových individuí. Eubiotika však pro člověka již daného konstruuje typ života, odpovídající přesně přirozeným zákonům fyziologickým těla i ducha.

Eubiotika s eugenikou sloučená značí racionální vědeckou cestu zušlechťování živé hmoty národní. – *Národ, který si uvědomí, že tak tomu jest, a který to uskuteční, půjde neodvratně v čele kultury: neboť veškerá kultura, ve své jakosti i kolikosti, je produktem jakosti a kolikosti živé hmoty dotyčného národa.*“ V uvedené argumentaci nalézáme také značný důraz na cíle, které přesahují možnosti tehdejšího sociálního zdravotnictví, stejně jako medicíny a věd o životě, na cíle, jež odpovídají plně soudobým programům sociálního inženýrství, které se do společenské sféry pokoušelo transformovat poznatky a metody získané z „vědecké organizace práce“ ve vzorných průmyslových podnicích (taylorismus, fordismus, batismus apod.).

Již ve svých starších pracích upozorňoval Růžička na nezdravý způsob života městského obyvatelstva: odvrát od vesnického žití a spolužití představoval pro něho neblahé předznamenání zhoubného vývoje v městské civilizaci. V *Eubiotice* hovoří výslovně: „*Celá ona záplava nemocí a zdravotních kalamit má...jediný hlavní důvod,... že lidstvo ztratilo základní přirozenou cestu života, následkem čehož praxe občanského života se vyvinula v patvar – realizovaný v nynějším typu měst.*“⁵¹ To vedlo jej a jeho sestru k formulování jasných požadavků na to, aby bylo opatřeními státu umožněno co největšímu počtu občanů bydlet ve vlastních domácích venkovského typu (vilky, rodinné domky) uprostřed zahrad. Takový záměr se dokonce odrazil v praktické podobě – pokusu o zřízení „dobrožilské“ kolonie v Bratislavě, kde Růžička působil a lépe ovlivňoval myšlení občanských kruhů.⁵²

Růžička v tomto směru pokračoval v myšlení utopických socialistů, z nichž především (a výslovně to také doznal) navazoval na Fouriera. Opravil jeho ideje odklonem od kasárnictví a sympatickým důrazem na rodinné hodnoty, které vstupují v Růžičkových úvahách také do dualismu (podle Růžičky legitimního) kolektivismus – individualismus: poslední pól se týká spíše rodiny než izolovaného sobeckého jedince.⁵³ Ve společenském ohledu se eubiotické zásady přirozeně mohly prosadit jen po závažných opravách a reformách dosavadního řádu. Zabezpečení života na venkově (popř. venkovského způsobu života v domácích a sadech) by nutně vyžadovalo dalekosáhlé změny, jejichž revolučně-utopické rysy si řádný profesor

⁵¹ Tamtéž, s. 13.

⁵² Tamtéž, s. 105, kde je otištěn „vzorový poriadok dobrožilskej kolónie.“

⁵³ Srov. tamtéž, s. 53 a 55.

Růžička zřejmě ani neuvědomoval: „Vše ukazuje k tomu, že základním typem a základním kolektivním prvkem přirozené fyziologické – čili eubiotické – formy sociální musí být účinně osada, sestávající z 1. jakéhosi počtu rodin – domácností zařízených dle zásad eubiotiky s připojením 2. nějakého kolektivního průmyslu: kupř. továrny na obuv, v jiné osadě koželužny, v jiné zase sýrárny, v jiné truhlárny, výroby oděvů atd. atd., což vše by bylo pro širší (okresní, krajský atd.) soubor obyvatelský tak organizováno, aby se průmysl jednotlivých osad, dále měst atd. účelným způsobem doplňoval. Do toho pak by byly ovšem rozsa-zeny zase účelným způsobem potřebné veřejné instituce kulturní, obchodní, administrativní atd.“⁵⁴ Pro konstruování takové sítě, propojující zemědělství, průmysl a způsob života si Růžička přibral též Fordovy vyslovené technokratické argumenty. Nicméně fordismus (stejně jako batismus) svým zaměřením na velkovýrobu nemohl být Růžičkovým ideálem – ten tkvěl spíše v zápecnické malovýrobě a družstevnictví. Bydlení na venkově a s určitým přidělem půdy pak mohlo podle Růžičky přispět k zápasu proti pocitům existenční nejistoty a čelit hrozbám zblácknutí alespoň tím, že si eubiotik bude moci vyrobit své vlastní potraviny a také je sám – anebo za přispění družstevníků – vhodně zpracovat. Tím se vyhne zlu peněžní ekonomiky, jež hrozí především výdělečně činným pracovníkům a zaměstnancům: „Kolísání peněžních hodnot, obchodní konjunktury, obchodní spekulace a jiné vlivy (zvláště ve svých nynějších divokých poválečných formách) uvádějí ohromnou tuto třídu lidí, od samovýroby hlavních potřeb životních oddělenou, do postavení nemožného, zoufalého. (Tu právě je také hlavní zdroj dnešní přímo epidemické neurasthenie).“⁵⁵ Autor tu jistě právem poukázal na soudobou nouzi, nedostatek finančních prostředků apod., ovšem návrh řešení uvízl v utopické, nerealizovatelné rovině. Je zřejmé, že zdravotnictví samo mohlo celou řadu neduhů tišit a léčit, odstranit příčiny však nemohlo. To si Růžička také tak či onak uvědomoval, a proto nastoupil cestu sociálního inženýrství.

Viděli jsme, že Růžička kladl důraz na pojem „přirozený“ nebo „fyziologický“. To patří zcela zřetelně do kontextu redukcionistického scientismu, který pěstovala většina současných přírodovědců a lékařů. Již ve své práci z r. 1913 se odvolával na mechanistické přirovnání člověka ku stroji: „Ústrojí lidské se v jistých směrech – a právě také ve vztahu k výživě – zcela správně přirovnává ke stroji pamímu“.⁵⁶ S tím souvisí i stavění výživy – výživu

⁵⁴ Tamtéž, s. 56.

⁵⁵ Tamtéž, s. 45.

⁵⁶ Růžička, S.: *Hlavní zásady...*, c.d., s. 3.

národa zejména – do popředí. Dosavadní výživa je ovšem nevhodná – je třeba „při pracovitém životě v úzkém soužití s přírodou živiti se jednoduchou stravou rázu hlavně vegetárského, a to ze značné části v syrovém stavu.“⁵⁷ Jako vyhyne národ bez své výživy asi v týdnů, tak atrofuje nevhodným způsobem života motorický aparát, stejně jako pokožka, cévy a vše s těmito útvary spojené. Člověk se stane „zmrzačelým degenerátem s chabou, zvadlou kůží, s měkkými, nevyvinutými svaly, slabými a nevyvinutými kostmi, s chabým nadmutým břichem a s celým hejnem následných nemocí.“⁵⁸

Tváří v tvář tomuto lamentování je pozoruhodné, že Růžička neuváděla v nadšení reparace či kompenzace takového stavu sportovními aktivitami. Vítal je jen do míry, která nastolovala harmonické vyvážení tělesného a duševního; přílišné a jednostranné sportování však odsuzoval. Měl je za nepřirozené, umělé – energie má být vynakládána v první řadě na smysluplnou a účelnou práci. „Mnoho ušlechtilé a přitom zdravé a ještě k tomu plodotvorné zábavy tělesnou prací bylo by možno i za dnešních poměrů opatřiti velkým masám obyvatelstva tím způsobem, že by se obyvatelstvo velkých měst hledající zábavu organizovalo v oddělení, která by na sváteční dny vyrazila do okolí a tam vysazovala pusté stráně a vůbec soustavně prováděla zkrášlení a zlepšení krajiny.“⁵⁹ Autor připomíná, že taková činnost je prospěšnější než fandovství a také protestuje proti vysokým příjmům sportovců.

To souvisí přímo s tím, že Růžička brojil proti luxusu, cílem jeho invectiv byl tu „šílený nesmyslný přepych, panující všeobecně v odívání, obuvi i celém skoro způsobu života“, což pokládal za důsledek první světové války.⁶⁰ Právě proti takovému „poblouzení“ má působit ideál přirozeného, fyziologického života – ten působí jak materiálně: práce je neslučitelná s přepychem v odívání, tak sociálně psychologicky: chybějící vzor nesvádí k následování. A vliv přírody očisťuje a zušlechťuje. Jako „nevyhnutelný a absolutně nutný“ je tudíž „návrat národa k typu života, ve kterém by každý mimo práci svého speciálního povolání – se věnoval pravidelně pěstění svého kousku půdy: své zahrádě, svému domácímu hospodářství, poli.“⁶¹ Vidíme zde

⁵⁷ Růžička, S.: *Eubiotika...*, s. 26. Přitom autor odkazoval člověka také na nezkalený a nepomýlený automatismus „svého chuťového aparátu pudového“.

⁵⁸ Tamtéž, s. 28. Takového degeneráta popisuje na téměř stejném místě jako „Homo sapiens, varietas ventre laxo, degenerans, to jest: lidská odrůda s ochablým břichem, propadající generaci.“

⁵⁹ Tamtéž, s. 29.

⁶⁰ Tamtéž, s. 30.

⁶¹ Tamtéž, s. 27.

myšlení v kruhu: fyziologický způsob života si vynucuje vesnický způsob života a ten zase potřebuje zdravou stravu, která může být získána jen naprogramovaným živobytím na venkově.

Tolik o teoretických základech eubiotiky; nicméně hlavní těžiště tohoto oboru mělo spočívat v praktických zásadách pro individuální i sociální zdravotnictví. Tomu S. Růžička vytýkal roztrfštěné působení vůči nemocem, které je en bloc nemůže zvládnout a odstranit, tedy tzv. guerillovou metodiku. Načrtl tři hlavní úkoly svého oboru a hnutí:

(1) Nahradit dosavadní nevhodný způsob života u obyvatelstva fyziologickým způsobem – touto prevencí, zaváděnou opatrně a postupně by bylo obyvatelstvo přesvědčeno o nutnosti změny;

(2) přitom zachovat dosud užívanou guerillovou metodiku boje proti jednotlivým nemocem a jejich příčinám v zájmu zachování kontinuity s východiský dosavadní zdravotní péče;

(3) tam, kde předešlé zásady preventivního lékařství selžou, je třeba i nadále uplatňovat nynější léčebné postupy, jež se ovšem s působením prevence podle eubiotických zásad budou stávat stále méně potřebnými.⁶²

K těmto zásadám přistupovala ještě řada podpůrných opatření, jako již zmíněná svépomoc ve výstavbě „dobrožilských“ kolonií, podpora pobytu dětí na venkově, na slunci a na volném vzduchu,⁶³ výroba a distribuce „eubiotického chleba“ a podobných potravin. K požadavkům eubiotiků patří i „*takové normalizování a standardizování typů vědeckých potřeb člověka, které přispěje k jejich zlevnění a dosažitelnosti pro všechny.*“⁶⁴ Reformní snahy pokračovaly zrušením výroby zbytečných a přepychových předmětů, omezením literatury na „vkusnou a mravnou“, usměrňováním vzdělávací soustavy apod.

Závažnou otázkou, kterou si S. Růžička kladl, byla volba metod, jak realizovat samotný eubiotický program. Vycházel z přesvědčení o nutnosti všeobecného porozumění občanů eubiotickému programu, a proto na první místo vlastně postavil zevrubnou osvětu. „*Masa obyvatelstva ve svém celku musí být proniknuta porozuměním a přesvědčením o podstatě a realitě*

⁶² Tamtéž, s. 32.

⁶³ V tomto ohledu lze pokládat Růžičku za jednoho ze soupeřníků naturismu. Oděv dětí by měl být omezen jen na to, co „z příčin decence nutno“, dítě „skoro celý den tráví na volném vzduchu a na slunci téměř bez oděvu.“ Viz Růžička, S.: *Základy národního zdravotnictví. Spása lidské společnosti v návratu k přirozenému základu: životu rodiny v soužití s přírodou. Hygienická stránka problému správné organizace lidské společnosti.* Praha s. a. (1921), s. 49.

⁶⁴ Paulová-Růžičková, E.: *Vědecké pěstění člověka osvicenou sociální hygienou (eubiotika). Normalnost lidského organismu a vědecká forma života. Nová práce,* 13, 1931, s. 166.

problému eubiotiky a jeho všeobšáhle rozhodující důležitosti pro zdravý vývoj národa – jak ve směru tělesně zdravotním, tak ve směru duchovním a mravním, jakož i ve směru sociálním.“⁶⁵ Dalším krokem mělo být zřízení Státního úřadu pro úpravu lidských sídlišť a hygienu bydlení. Tato autonomní instituce měla spolu s vysokoškolskými stolicemi pro hygienu a příbuznými technickými obory „připravovati a regulovati cesty pro zdravý vývoj těchto problémů s dokonalou kompetencí ve všech směrech.“⁶⁶ Hlavní pozorností úřadu by byly regulační plány vývoje obcí (územní plány v dnešní terminologii) a zpracování plánů pro rodinná sídliště. S tím souvisí i třetí konkrétní úkol eubiotického hnutí: dosáhnout znemožnění spekulací s cenami stavebních pozemků, neboť v duchu programu by se měl stavební ruch podstatně rozšířit. Čtvrtým úkolem bylo zabránění zahušťování sídlišť nad únosnou míru. Růžička si představoval vhodná čísla takto: 100–150 m² pro 1 stavení a kolem 2000 m² pro typickou rodinnou parcelu (rodina: 5–8 osob) včetně dvorku a zelinářské i ovocné zahrady. Pátým požadavkem byla organizace výuky i pracovní doby tak, aby všichni od 15 hod. mohli pracovat na „rodinném“. A konečně: „nutno organizovati soustavnou síť preventivních lékařův-eubiotiků, kteří by byli nositeli veškeré práce o soustavném organizování všeho občanského života soukromého i veřejného ve smyslu dobrožilství.“⁶⁷

Eubiotika neměla zůstat jen záležitostí čí specifíkem vývoje československého zdravotnictví. Autor si všímal i ohlasů na své koncepcí v zahraničí a snažil se prezentovat své myšlenky na mezinárodním fóru, jak na vědeckých a lékařských kongresech, tak především vydáváním cizojazyčných mutací nebo výborů ze svého hlavního díla.⁶⁸ Další zvláštností bylo, že podobně jako u dalších hnutí v Československu té doby byl kladen důraz na slovanskost koncepcí a jejich kontextu. Zde se objevil až mesianistický koncept, v ohledu k selské demokracii blížící se také náhledům M. Hodži: „Jsem... přesvědčen, že slovanská skupina národů – tím, že si zachovala v největší míře ze všech kulturních národů souvislost své kultury s přirozeným životem přírody – jest povolána přinést spásu upadajícímu lidstvu, a to v principu

⁶⁵ Růžička, S.: *Eubiotika...*, c.d., s. 79.

⁶⁶ Tamtéž, s. 82.

⁶⁷ Tamtéž, s. 85. S tím srov. 9 tezí eubiotiky, které Růžička více méně obměňováním již řečeného stanovil v závěru své práce (tamtéž, s. 111 n.); v nich se zvlášť nápadně projevuje rétorické, předpojaté a analýzy prosté myšlení utopického, zároveň však technokratického charakteru.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 80 n., kde Růžička dokumentoval ohlasy v zahraničí a v mezinárodní vědecké komunitě. To, co uvádí, není příliš přesvědčivé. Pro světové společenství vydal Růžička *Ein Grundriss der sozialen Eubiotik: Die Familie im Zusammenleben mit der Natur*. Prag – Wien – Leipzig 1922 (k tomu existuje i francouzská mutace, vydaná ve Wien a Breslau r. 1923). Německá mutace byla pod jiným názvem vydána též r. 1927.

agrární demokracie jakožto základním prvku (zvýraznil S. Růžička, pozn. J. J.) *kultury jediné pravé lidské.*⁶⁹

Je pochopitelné, že takový ideální životní sloh se ocital v rozporu s mnoha jevy soudobé společnosti (požitkářství, luxus, velkovýroba, velkoměstský způsob života atd.), na něž jsem již upozornil výše. Pozornosti eubiotiků však neuniklo ani ženské hnutí, které v souladu s učením eugeniků a svými vlastními východisky museli pokládat za podezřelé a nevhodné. Proti tehdejšímu feminismu se však neangažoval sám Růžička, nýbrž jeho sestra. Ženské hnutí prý „vzdaluje ženu z rodiny, nutí ji k výkonům, které snižují přirozený instinkt mateřský, ohrožují její zdraví, plodnost, vyžití pohlavního života. Ženy eugenicky uvědomělé nemohou souhlasiti, aby ženy ve svém celku byly zaměstnány mimo svou rodinu.“⁷⁰ Emancipace žen tu byla odsouzena jako pokřivená a osudná pro národ, neboť poklesla porodnost, čímž byly základy zdravého národního rozvoje podlomeny. Podobně argumentovali také eugenikové, zejména němečtí. Paní Paulová sice nebyla výslovně proti emancipaci žen, ale chápala ji jako rovnocennost s mužem, který se stará o materiální statky rodiny, zatímco ona to doplňuje péčí o děti a udržování rodinného krbu. „Co platna všecka práce duševní, všechen zápas o duševní a kulturní statky národa, když nebudeme míti tento národ zdravý a silný, jeho živou hmotu neporušenou a vzkvétající. Jen živá hmota národa jest nositelkou jeho kultury. Proto jest docela nemožné a nezdravé stanovisko žen, které tvrdí, že se musí věnovati duševní práci a proto nemají času a nemohou se věnovati rodině.“⁷¹ Antifeminismus vzdálil eubiotiky socialistickým snahám, k nimž se jinak hlásili, včetně paní Paulové-Růžičkové.

Eubiotika, podobně jako eugenika, byla připravena zasahovat do palčivých problémů soudobého státu a hospodářství a tím se dostávala – jako jiné formy sociálního inženýrství – také do politických sfér. U nás, přes jisté ambice svého tvůrce, však stála v podstatě na okraji sociálních a politických aktivit. Ve druhé polovině 20. let se pokoušel S. Růžička o rekonstrukci celého zdravotnictví na eubiotickém základě, jehož ostatní části nepokládal za tak významné jako svou vlastní doktrínu. „*Neboť eubiotika je zajisté právě – dle úsudku domácí i zahraniční literatury odborné – základní generální všelék, nevyhnutelný pro záchranu dnešního chorého lidstva ze záhuby tělesně-zdravotní (ale i duchovně mravní i sociální); a tedy její racionální*

⁶⁹ Tamtéž, s. 94. Má to být kultura **člověka, která překonává** pouhé západnictví i pouhé východnictví (zde se Růžička výslovně odvolával na Masaryka, tamtéž, s. 95), pochopitelně ovšem založená na eubiotice.

⁷⁰ Paulová-Růžičková, E.: *Za pravou a zdravou demokracií...*, c.d., s. 13.

⁷¹ Tamtéž, s. 62.

realizace má mnohem větší důležitost a účinnost nežli všechna ostatní klopotná a drobnější práce na jednotlivých částečných problémech a defektech zdravotních; neboť ty uskutečněním eubiotiky rázem automaticky téměř všechny prostě skoro zmizí ze světa.“⁷²

Růžičkova eubiotika však pro svou utopičnost nemohla splnit nemalé ambice svého tvůrce, i když si získala dočasné obdivovatele, jakými byli např. J. Šíma, E. Štorch či J. Uzel, a ovlivnila též vývoj pedagogiky. Sociální lékařství a zdravotnictví, resp. sociální hygiena kráčela jinými cestami, vzdálenějšími radikální utopii a bližšími konkrétním zdravotním problémům – očkovaní, poradenství, zkušebnictví apod.⁷³ Přívrženci eubiotiky se spíše stali svým počtem i významem velice omezenou sektou, vydávající různé prostítkové letáky a do povědomí vzdělaných vrstev se dostávající prostřednictvím neúnavné agitace E. Paulové-Růžičkové na stránkách *Nové práce*. Zatímco lékařská a zdravotnická pospolitost o ně ztrácela velmi rapidně zájem, dokázali se eubiotikové po nějakou dobu udržovat na okraji zájmu technokratů z Masarykovy akademie práce, s nimiž měli mnoho společného – předepisování způsobu života, standardizaci potravin, obydlí a výrobků, normalizaci – včetně lidí.

Uvedené trendy poznamenaly i některé sociologické doktríny, především *biosociologický* pokus J. Duška, který velmi pěkně ukazuje nebezpečí jednostranných biologických přístupů ke složitější problematice, než je biologie a její dílčí disciplíny (genetika, eugenika) schopna zvládnout.⁷⁴ Absurdita mnohých soudů v tomto díle je spojená – a to je právě nebezpečný amalgam – s vyzvedáváním etatismu, což nakonec bylo pro všechny výše zmíněné sociálně inženýrské snahy na pomezí biologie a sociologie příznačné: „*Anebo stát ať sám stará se o rozplozování, když rodina již nefunguje ... Funkcí rozplozovací byli by pověřeni pouze lidé zvlášť k tomu schopní, abychom degeneraci státu pokud možno zabránili.*“⁷⁵ Dušek se domníval, že vývoj lidstva bude probíhat především v duchu státního socialismu⁷⁶,

⁷² Růžička, S.: *Soustavná zdravotnědva*. Bratislava 1926, s. 3. Zde Růžička dokonce sliboval lidem eubioticky žijícím dosažení věku kolem 150 let (tamtéž, s. 5).

⁷³ Tak H. Pele se ve své reprezentativní učebnici sociálního lékařství o eubiotice a jejím tvůrci vůbec nezmiňuje (zato uvádí na několika místech eugenika V. Růžičku). Viz Pele, H.: *Sociální lékařství*. Praha 1937. K tomu srov. např. Bílek, V. – Niklíček, I.: K historii českého sociálního lékařství. *Čs. zdravotnictví*, 27, 1979, s. 103–112, 135–144, 231–142, 279–185, 335–346; Niklíček, I. – Manová, I.: Česká hygiena na přelomu 19. a 20. století. *Dějiny věd a techniky*, 14, 1981, s. 146–156.

⁷⁴ Dušek, J.: *Sociologie. Úvod do myšlení biosociologického*. Praha 1926.

⁷⁵ Tamtéž, s. 206.

⁷⁶ Tamtéž, s. 306.

a tím se blížil totalitárním tendencím, které ovšem ještě v době vydání jeho práce nebyly tak směrodatné. V třicátých letech už bylo jinak.

Nelze se mylně domnívat, že vývoj vědeckého poznání a osvěty v českých zemích byl uchráněn od dobových iluzí. Biologismus – jak jsme si jej přiblížili v stručném zamyšlení nad eugenikou, eubiotikou, sociální hygienou či biosociologií – patřil k těm disciplínám, jež pokračovaly paralelně s radikálnějším vývojem a zaměřením v Německu, Velké Británii či ve Spojených státech a jež v mnohém na příslušnou sociální objednávku dodávaly potřebné rádobovědecké argumenty pro rasistické postoje ve společnosti. Nicméně nenávislné antislovanství německé rasové hygieny představovalo zřejmě hlavní zábranu, aby naše eugenika nevykročila stejnou cestou jako německá rasová hygiena. Zvláštní postavení zaujala antropologie, zejména její sociálně orientovaná větev. I když jsme tu na některé jevy poukázali, přece jen bude vhodnější, věnovat jejímu vývoji u nás zvláštní studii. Proto se autor omlouvá za kusost v tomto ohledu.

Poděkování

Autor je zavázán za podporu svého výzkumu Grantové agentuře České republiky – grant č. 409/97/0661 „Technokratické tendence v českých intelektuálních a politických dějinách, 1900–1950“. Za vyhledání materiálů a poučnou diskusi nad nimi děkuje Mgr. Ludmile Cuřínové, vedoucí Zdravotnického muzea v Praze.

On the Boundary of Life and Society: Biologism in attempts at regulative intervention into human nature and human society
Jan Janko

In this century science has been accompanied by pseudo-scientific ideas, hypotheses, theories and applications. If the term "pseudoscience" was used, it was largely an emotional label: in fact, these signs were to a large extent based on older scientific ideas, belonging to the "treasury" of the world science and entirely in keeping with the contemporary notions in relevant scientific disciplines and in the community of their bearers.

This study focuses on the views, theories and practical approaches which were developed at the boundary of sciences about life and social sciences and which influenced their further development in the intellectual history of the Czech Lands. It is a complex set of doctrines and disciplines which were alternately described as eugenics, eubiotics, racial hygiene, social health and in many respects they were closely connected with the developing physical, cultural and social anthropology. They can be placed into a number of scientific disciplines about life or medicine, but they are also closely connected with technocratic tendencies which appeared in this country with a varying degree of successfulness and possibly also with social engineering.

The time framework of the study is limited to the beginning of the 20th century and it ends in its middle; however, in some cases it crosses both bounds.

In terms of space, the focus is reduced to the Czech Lands. However, it is necessary to highlight some vital contexts relating to the development abroad which, as one can expect, played an inspiring role in many respects. Relationships to the development of similar disciplines in neighbouring Germany were of special importance.

One cannot erroneously believe that the development of scientific cognition and general education in the Czech Lands was able to avoid some contemporary illusions. Biologism – in the form it was described in a brief reflection of eugenics, eubiotics, social hygiene or biosociology – was among the disciplines which continued to develop in parallel with a more radical development and orientation in Germany, Great Britain and the USA. These disciplines often supplied required pseudo-arguments for racist attitudes in society, reacting to the relevant social order.

Nevertheless, the hateful anti-Slov focus of the German racial hygiene constituted the main barrier, due to which the Czech eugenics did not set out on the same path as the German racial hygiene. A special place was assumed by anthropology, especially by its socially orientated part. Although we have highlighted here some phenomena, it will be still better to devote a case study to its development. This is why the author excuses himself for just a brief outline of the problem.